

Eski Uygurca Kelimelerin Çince Karakterlerle Yazımında Ünsüz Düşmesi Olayı

Hüseyin YILDIZ*

ÖZ

Türklerle ilgili en eski kaynaklardaki veriler, Çinlilere ait olup, Türkçe kelime ve terimlerle ilgili ancak Çin yıllıklarındaki şekillerinden hareketle fikir yürütülebilmektedir. Çin kaynaklarında Çin imlasıyla geçen kelimelerin Türkçede aslında nasıl olduğunun kesin olarak bilinmemesi, Türkolojinin önemli problemlerinden biridir. Problemin çözümlenmesi için Türkçe kelimelerin Çincedeki telaffuzlarından yola çıkılarak, çeşitli analizlere ulaşmak ve çeşitli denklikler kurmak mümkün olabilir. Bu konudaki çalışmalara katkıda bulunabilecek eserlerin başında *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü* adıyla kitaplaştırılan ve XIV. yüzyılda Ming Hanedanı Tercüme Odası tarafından hazırlanan sözlüktür.

Sözlüğün yazımı Ming sülalesinin ilk imparatoru *Chu Yüan-chang*'ın emriyle tercümanlar odası kurularak, *Hu-i-i-yü* (Çin dilleri ile beraber diğer dillerin karşılaştırmalı sözlüğü) ile beraber 1382 yılında başlatılmıştır. Eserin Pekin'de dört, Japonya'da dört, Avrupa'da yedi nüshası bulunup, sözlük üzerinde E. Amiot, J. Klaproth, L. Ligeti, Hu Chên-hua ve Huang Jun-hua, P. Pelliot, F. K. Müller ve Mağfîret Kemal Yunusoğlu çalışmıştır. Yunusoğlu'nun çalışması sözlüğün nüshalarının karşılaştırmalı bir yayınıdır. Sözlükteki Eski Uygurca malzemenin hareketle imla, ses, şekil, söz varlığı incelemeleri yapılan eserde açıklamalar, metin ve dizin bölümleri de yer almakta; yukarıda bahsedilen probleme yönelik bir bölüme yer verilmemektedir. Bu çalışmada Yunusoğlu neşrindeki Eski Uygurca kelimelerin Çincedeki imlası esas alınmak suretiyle denkliklere dayalı bir veri tabanı oluşturulmuş; ardından da bu denklikler esaslı ses olayları tespit edilmiştir. Bu çalışma, işte bu ses olaylarından birini, ünsüz düşmesi hadisesini ele almakta ve Türkçe kelimelerin Çince söylenirken ne tür değişikliklere uğradığını/uğrayabileceğini örneklerle göstermektedir.

Çevriyazı sistemi olarak Yunusoğlu'na bağlı olarak, Mathews'in kullandığı sistemin tercih edildiği bu çalışmada elde edilen verilere göre Eski Uygurcada önseste /y/; içseste hece başında /y/, /g/ ve /ɣ/; içseste hece sonunda /b/, /d/, /g/ /ɣ/, /k/, /q/, /p/, /t/ ve /y/ ve sonseste /d/, /g/, /ɣ/, /k/, /q/, /l/, /p/, /s/, /t/, /v/, /y/ ünsüzleri ile /rt/ ünsüz çifti düşmektedir. Bir başka ifadeyle Eski Uygurca kelimelerdeki /y/ sesi Çince yazılırken tüm konumlarda; /g/ ve /ɣ/ sesleri içseste hece başında, içseste hece sonunda ve sonseste; /d/, /k/, /q/, /p/ ve /t/ sesleri içseste hece sonunda ve sonseste; /b/ sesi yalnızca içseste hece sonunda; /l/, /s/, /v/ sesleri ile /rt/ çift ünsüzü yalnızca sonseste düşmektedir. Bu tablo Çince imlayla yazılmış Türkçe kelimelerin orijinal biçimlerine ulaşmakta yardımcı olacak veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Türkçe, Çince, İdikut Sözlüğü, ses bilgisi, denklikler

Consonant Fall Event in Words of Old Uighurs with Written in Chinese Characters

ABSTRACT

The oldest sources of data on the Turks belong to the Chinese. For this reason, related to the idea of Turkish words and terms can be carried out with the movement of the figures in Chinese annual. It is one of the important problems of Turkology, the words of the Chinese spelling in Chinese sources in Turkish is not known exactly how the fact that. In order to solve the problem, it may be possible to reach various analyzes and establish various equivalents based on the pronunciations of Turkish words in Chinese. The work that can contribute to the work on this subject is published under the name of *Uighur-Chinese Idikut Dictionary* and prepared dictionary by the Ming Dynasty Translation Room in 15th century.

The writing of the dictionary was started in 1382 with the Hu-i-iu (a comparative dictionary of other languages as well as Chinese languages) by establishing the chamber of interpreters under the order of the first emperor of the Ming dynasty Chu Yüan-chang. The work has four copies in Beijing, four in Japan and seven in Europe and the dictionary has worked on Amiot, Klaproth, Ligeti, Hu Chên-hua and Huang Jun-hua, Paul Pelliot, F. K. Müller and Mağfîret Kemal Yunusoğlu. Yunusoglu's work is a comparative publication of the copies of the dictionary. Moving from the Old Uighur material in the dictionary, spelling, phonetic, morphology, vocabulary is explanations in the work, text and index sections are also included. In addition to that a section for the above-mentioned problem is not included. In this study, a database based on equivalences was formed by taking the word of the old Uighur words in Yunusoglu's work as a basis in Chinese. Subsequently, these phonetic event were determined with equivalent. In this study, the fall of consonants from these sound events is approached and it is shown with examples how the Turkish words have undergone changes or when they are spoken in Chinese.

Adhering to the translation system of Yunusoğlu was preferred Mathews's system. According to the data obtained in this study, in the old Uighur initial phoneme /y/; at the beginning of the syllable in internal phoneme /y/, /g/ and /ɣ/; at the end of the syllable in internal phoneme /b/, /d/, /g/ /ɣ/, /k/, /q/, /p/, /t/ and /y/ and in final phoneme /d/, /g/, /ɣ/, /k/, /q/, /l/, /p/, /s/, /t/, /v/, /y/ with consonants /rt/ consonant pair was fallen. In other words, Old Uighur words / y / sound in

* Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-8055- 7946, turkbilimci@gmail.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 24.03.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 30.05.2019

Chinese in all positions; sounds of /g/ and /ɣ/ at the beginning of the syllable in internal phoneme, at the end of the syllable in internal phoneme ve final phoneme; sounds of /d/, /k/, /q/, /p/ ve /t/ at the end of the syllable in internal phoneme ve final phoneme; sound of /b/ only at the end of the syllable in internal phoneme; sounds of /l/, /ʃ/, /v/ with /rt/ consonant pair at final phoneme was falled. This table provides data that will help you to find the original Turkish words written in Chinese.

Keywords: Old Uighur, Turkish, Chinese, Idikut Dictionary, phonetics, equivalents.

1. Giriş

Türklerle ilgili en eski kaynaklardaki veriler, Çinlilere ait olup, Türkçe kelime ve terimlerle ilgili ancak Çin yıllıklarındaki şekillerinden hareketle fikir yürütülebilmektedir. Eski Türk devletlerinden Hunlarla ilgili pek çok terim ve özel adların Çin kaynaklarındaki biçimlerinden hareketle adlandırılması ve literatürde bu şekilde yer alması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Çin kaynaklarında Çince karakterlerle geçen kelimelerin Türkçede aslında nasıl olduğunun kesin olarak bilinmemesi, Türkolojinin önemli problemlerinden biridir. Problemin çözülebilmesi için Türkçe kelimelerin Çincedeki telaffuzlarından yola çıkılıp listeler oluşturularak çeşitli analizlere ulaşmak ve bu analizlere bağlı olarak çeşitli denklikler kurmak mümkün olabilir.

Çin tarihine bakıldığında, 907'de Tang Hanedanının yıkılmasını takiben Çin'e 500 yıla yakın Çince dışında Altay dilleri konuşan Moğol, Mançu gibi halkların hükmettiği (Fidan 2011a: 6) görülür. 1368-1648 yılları arasında hüküm süren Ming Hanedanı döneminde ise Çin; Doğu Asya'nın askeri, siyasi ve kültürel merkezi haline gelmiştir (Fidan 2011b: 27). Bu hanedan dönemi boyunca Türklerle de ilişkide olan Çin, çeşitli çalışmalarla bu durumu kayıt altına almıştır.

Çince karakterlerle yazılan kelimelerin Türkçede doğru tespitine yönelik çalışmalara katkıda bulunabilecek eserlerin başında Mağfîret Kemal Yunusoğlu tarafından 2012 yılında *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü* adıyla kitaplaştırılan ve XIV. yüzyılda Ming Hanedanı Tercüme Odası tarafından hazırlanan sözlük gelmektedir. Sözlüğün yazımı, Ming sülalesinin ilk imparatoru *Chu Yuan-chang*'in emriyle tercümanlar odası kurularak, *Hu-i-i-yü* (Çin dilleri ile beraber diğer dillerin karşılaştırmalı sözlüğü) ile beraber 1382 yılında başlatılmıştır. Eserin Pekin'de dört, Japonya'da dört, Avrupa'da yedi nüshası bulunup, sözlük üzerinde E. Amiot, J. Klaproth, L. Ligeti, Hu Chên-hua ve Huang Jun-hua, P. Pelliot, F. K. Müller ve Mağfîret Kemal Yunusoğlu çalışmıştır. Yunusoğlu'nun çalışması sözlüğün nüshalarının karşılaştırmalı bir yayınıdır.

Sözlükteki Eski Uygurca malzemenin hareketle imla, ses, şekil, söz varlığı incelemeleri yapılan eserde açıklamalar, metin ve dizin bölümleri de yer almakta; ancak yukarıda bahsedilen probleme yönelik bir bölüme yer verilmemektedir. Eserin 1042 satırdan oluştuğu ve 797 farklı kelimeyi sözcük varlığında barındırdığı hesaba katıldığında, eser üzerine yeni çalışmalarının yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada Yunusoğlu neşrindeki Eski Uygurca kelimelerin Çincedeki imlası esas alınmak suretiyle denkliklere dayalı bir veri tabanı oluşturulmuş¹; ardından da bu denklikler esaslı ses olayları tespit edilmiştir. Bu çalışma, işte bu ses olaylarından birini, ünsüz düşmesi hadisesini ele almakta ve Türkçe kelimelerin Çince söylenirken ne tür değişikliklere uğradığını/uğrayabileceğini örneklerle göstermektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız 2019).

Çevriyazı sistemi olarak, Yunusoğlu'na bağlı olarak, Mathews'in kullanıldığı sistemin tercih edildiği bu çalışmada elde edilen verilere göre Eski Uygurcada önseste /y/; içseste hece başında /y/, /g/ ve /ɣ/; içseste hece sonunda /b/, /d/, /g/ /ɣ/, /k/, /q/, /p/, /t/ ve /y/ ve sonseste /d/, /g/, /ɣ/, /k/, /q/, /l/, /p/, /ʃ/, /t/, /v/, /y/ ünsüzleri ile /rt/ ünsüz çifti düşmektedir. Bir başka ifadeyle Eski Uygurca kelimelerdeki /y/ sesi Çince yazılırken tüm konumlarda; /g/ ve /ɣ/ sesleri içses hece başında, içses hece sonunda ve sonseste; /d/, /k/, /q/, /p/ ve /t/ sesleri içses hece sonunda ve sonseste; /b/ sesi yalnızca

¹Çalışmada Türkçe kökenli kelimelerin yanısıra 19 Moğolca (*aqta, aymaq, balamut, bay(a)tur, büşirägülik, çay, çimat, mayat, mäçit, nämä-, omaq, ornuq, qabşiyay, şiltägän, tät, tobçiyän, topdul, tuyluqa, üçiyit*), 7 Çince (*bayı, bayşı, çayşı, qimbaq, qubıq, soyurqa-, yaşı*), 6 Farsça (*astaly, aynaq, bay, bolot, qayat, sibsingir*), 4 Arapça (*mayat, mäçit, sup, yaqut*), 4 Söğdca (*änükäk, çaqşaput, käbit, şük*), 1 Sanskrit (*nayut*), 1 Toharca (*küçit*) ve 2 kökeni belli olmayan (*laqsa, sabıyag*) kelime de yer almaktadır. Bu kelimelerin kökeni ve orijinal biçimi konusu her ne kadar tartışmalı olsa da, çalışma fonetik ve fonolojik bir hususu ele aldığı için kelimelerin UÇİS'de yazıldığı şekilden hareketle analizler yapılmış, böylelikle alıntı kelimelerdeki durumlar da burada kendine yer bulmuştur.

içses hece sonunda; /l/, /ş/, /v/ sesleri ile /rt/ çift ünsüzü yalnızca sonseste düşmektedir. Bu tablo Çince imlayla yazılmış Türkçe kelimelerin orijinal biçimlerine ulaşmakta yardımcı olacak veriler sunmaktadır.

2. Veri

1.1. Önseste y- Düşmesi [23]

1.1.1. yı- > /i- [9]

- yıy-** ‘alı koymak, geri tutmak, engel olmak’ UÇİS 179 → *yıy* > *i* [P915]
yıy- ‘yığmak, toplamak, bir araya getirmek’ UÇİS 179 → *yıyıp* > *i-bei* [P629]
yıyaç ‘ağaç; tahta, odun’ UÇİS 179 → *yıyaç* > *i-ba-ch’ê* [P128]
yıyılış- ‘toplanışmak, bir araya gelişmek, yığılışmak’ UÇİS 179 *yıyılışıp* > *i-bei-li-shih* [P775]
yıyın ‘toplantı, meclis’ UÇİS 179 → *yıyın* > *i-bên* [P682, P915]
yıyıla- ‘ağlamak’ UÇİS 179 → *yıyıla* > *i-la* [P612]
yılan ‘yılan’ UÇİS 179 → *yılan* ‘yılan’ UÇİS 179 > *ilan* [P194]
yılki ‘hayvan sürüsü, yılki’ UÇİS 179 → *yı<l>quların* > *i-bei-la-lin* [P774]
yıraq ‘ırak, uzak’ UÇİS 179 → *yıraq* > *i-la* [P63]

1.1.2. yi- > /i- [14]

- yig** ‘çiğ, ham, pişmemiş’ UÇİS 179 → *yig* > *i* [P502]
yigirmi ‘yirmi’ UÇİS 179 → *yigirmi* > *i-ch’i-êrb-mi* [P578]
yigirminç ‘yirminci’ UÇİS 179 → *yigirminç* > *i-ch’i-êrb-ming-ch’ê* [P121]
yigit ‘yiğit, genç, delikanlı; cesur’ UÇİS 179 → *yigit* > *i-chi* [P252, P278]
yilân² ‘ince; rüzgarlı, serin’ UÇİS 179 → *yilân* > *i-lang* [P89]
yilin- ‘tutulmak, yakalanmak’ UÇİS 179 → *yilini* > *i-li-ni* [H1032]
yimâ ‘yine, dahi, tekrar’ UÇİS 179 → *yimâ* > *i-ma* [P741]
yit- ‘yetmek, ulaşmak, varmak’ UÇİS 179 → *yitgînçâ* > *i-chin ch’a* [H1018], *yitip* > *i-tê* [P965]
yitâr- ‘takip etmek, takılmak; aslına uygun düşürmek, benzetmek’ UÇİS 179 → *yitârîp* > *i-tê-li* [P671, P783]
yiti ‘yedi’ UÇİS 179 → *yiti* > *i-tê* [P573]
yitinç ‘yedinci’ UÇİS 179 → *yitinç* > *i-ting-ch’ê* [P117]
yitkürgü ‘aracı, elçi, ulaştırıcı (haberi)’ UÇİS 179 → *yitkürgüsi* > *i-k’u-êrb-ku-chi* [P935]
yitmiş ‘yetmiş’ UÇİS 180 → *yitmiş* > *i-tê-mi-shih* [P583]

1.2. İçseste Ünsüz Düşmesi [91]

1.2.1. Hece Başında [5]

1.2.1.1. /j- > Ø [3]

- ayıyly** ‘söz, vaad; emir’ UÇİS 153 → *ayıyly* > *a-i-li* [P831]
üçâyit < Mo. ‘yabani, terbiye görmemiş’ UÇİS 177 → *üçâyit* > *nu-ch’ê-i* [P313]
bayi < Çin. *po-yi* ‘Çin’in güneyinde yaşamakta olan Dey kavmi ve onların dili’ UÇİS 154 → *bay-i* > *pa-i* [P344]

1.2.1.2. /g- > Ø [1]

- şiltägän** < Mo. *şilde’en* ‘köy’ UÇİS 171 → *şiltägän* > *shên-tê-an* [P58]

1.2.1.3. /γ- > Ø [1]

- bay(a)tur** < Mo. *bayatur* ‘cesur, kahraman’ UÇİS 153 → *bay(a)tur* > *pa-tou-êrb* [P930]

1.2.2. Hece Sonunda (Kapalı Hecede) [86]

1.2.2.1. -b/ > Ø [5]

- ib(i)t-** ‘saklanmak, korunmak’ UÇİS 159 → *ibtap* > *i-tê* [P758]
qabsıyay < Mo. *qabsıyay* ‘çabuk, hızlı; en iyi, becerikli, uyanık, akıllı’ UÇİS 161 → *qabsıyay* > *ha-shih-kai* [P721]
sabyaq ‘?’ *üşük* *sabyaq* ‘ses, haber, yazı’ UÇİS 169 → *sabyaq* > *sa-ha* [P776]
sibsingir < Fa. *si:mşinger* ‘zincifre; kırmızı civa sülfür’ UÇİS 170 → *sibsingir* > *hsi-shêng-ch’i-êrb* [P489]
tobçıyan < Mo. *tobça’an* ‘tarih’ UÇİS 174 → *tobçıyan* > *t’u-ch’ê-yen* [P515]

²Dizinde (UÇİS 179) *yilan* şeklinde geçiyor, doğrusu *yilân* olmalı (HY).

1.2.2.2. -d/ > Ø [1]

ädgü < ‘iyi, güzel’ UÇİS 159 → *ädgü-ni* > *ê-ku-ni* [P961]

1.2.2.3. -g/ > Ø [6]

ägsük ‘eksik, eksiklik’ UÇİS 159 → *ägsük* > *ê-tsu* [P839]

bäglä- ‘bey olmak, bey saymak, bey diye ad vermek’ UÇİS 154 → *bägläp* > *po-la* [P941]

bitig ‘kitap, yazı, mektup; yazılı belge, vesika’ UÇİS 155 → *bitig-nij* > *pi-tê-ning* [P525, P529]

çäriğ ‘asker, ordu, çeri’ UÇİS 158 → *çäriğ-ni* > *ch’ê-li-ni* [P657]

kögüz ‘göğüs’ UÇİS 165 → *kögüzim* > *k’u-suan* [P368]

tägşil- ‘değişmek, değişilmek’ UÇİS 173 → *tägşilip* > *t’ê-shib-li* [P997]

1.2.2.4. -γ/ > Ø [20]

ayırlıγ ‘söz, vaad; emir’ UÇİS 153 → *ayırlıγ* > *a-i-li* [P831]

başγı < Çin. *po-shib* ‘öğretmen, din hocası’ UÇİS 153 → *başγı* > *pa-shib* [P267, P972]

çayγı < Çin. *ts’êtzū* ‘not, yazı; broşür’ UÇİS 157 → *çayγı* > *ch’a-chi* [P516]

qutluγla- ‘kutlamak, alkışlamak’ UÇİS 163 → *qutluγlasun* > *kan-lu-la-tsun* [H1012]

sanayçı ‘falcı, fala bakan’ UÇİS 170 → *sanayçı* > *sa-na-chib* [P315]

sanayçıγ ‘harika, uyanık, iyi hesap eden; toplanan, cemlenen, toplam?’ UÇİS 170 → *sanayçıγ* > *sa-na-ch’ê* [P947]

satıγçı ‘satan, satıcı, tacir’ UÇİS 170 → *satıγçı* > *sa-tê-chib* [P302]

sıγta- ‘feryat etmek, sızlamak’ UÇİS 170 → *sıγtap* > *hsi-ta* [P612]

taydın ‘kuzey, kuzeyde’ UÇİS 172 → *taydın* > *t’a-ting* [P536]

tay ‘dağ’ UÇİS 172 → *tayın* > *t’a-ning* [P80]

toγ ‘toz’ UÇİS 174 → *toγ tömäl* > *t’u-t’u-man* [P65]

tuγluqa < Mo. *duğulga* ‘miğfer, tolga’ UÇİS 175 → *tuγluγ-a* > *t’u-lu-ba* [P405]

ulaγçı ‘hayvanlara bakan, çoban’ UÇİS 176 → *ulaγçı* > *wu-la-chib* [P306]

uγrayu ‘özel, mahsus, kişisel’ UÇİS 176 → *uγrayu* > *wu-la-yü* [P869]

yaraylıγ UÇİS 159 → *yaraylıγ* > *ya-la-li* [P891]

yaγ- ‘yağmak’ UÇİS 177 → *yaγdı* > *ya-tê* [P34]

yaγlıγ ‘mendil, başörtüsü’ UÇİS 177 → *yaγlıγ* > *ya-li* [P465]

yaγmur ‘yağmur’ UÇİS 177 → *yaγmur* > *ya-mu-êrb* [P11, P34]

yaγşı < Çin. 鑰匙 *yào-shi* ‘anahtar’ UÇİS 177 → *yaγşı* > *ya-shib* [P414]

yıγla- ‘ağlamak’ UÇİS 179 → *yıγlap* > *i-la* [P612]

1.2.2.5. -k > Ø [4]

biriktür- ‘yağmak, biriktirmek, toplamak’ UÇİS 155 → *biriktürüp* > *pi-li-tou-lu* [P769]

çäkräk ‘pamuk gömlek’ UÇİS 158 → *çäkräk* > *ch’ê-lie* [P467]

çök- ‘diz çökmek, diz çökerek bükülmek’ UÇİS 158 → *çökqäli* > *shuo-k’ê-li (sa-k’ê-li)* [P834]

säkziñç ‘sekizinci’ UÇİS 170 → *säkziñç* > *sai-hsin-ch’ê* [P118]

1.2.2.6. -q > Ø [17]

açıqlıγ ‘netlik, açıklık’ UÇİS 151 → *açıqlıγ* > *a-ch’ê-li* [P770]

aqta < Mo. *abta* ‘iğdiş (at), kısırlaştırılmış hayvan’ UÇİS 151 → *aqta* > *a-ta* [P235]

aytar- ‘alt üst etmek, tercüme etmek’ UÇİS 151 → *aytardı* > *a-ta-êrb-tê* [P531]

büq- ‘dans etmek, oynamak’ UÇİS 157 → *büqdi* > *pu-tê* [P614]

çaqda ‘bardak, kadeh; demlik’ UÇİS 157 → *çaqdası* > *ch’a-ta-chi* [H1040]

çaqşaput < Sog. *çyş’pō* < Skt. *sikşapada* ‘kural, akide, talimat’ UÇİS 157 → *çaqşaput* > *ch’a-sha-pu* [P122]

çıq- ‘çıkmaq’ UÇİS 158 → *çıqtı* > *ch’ê-tê* [P31]

laqşa < ? ‘un, şehriye’ UÇİS 166 → *laqşa* > *la-sha* [P499]

qaraqçı ‘eşkiya, haydut’ UÇİS 162 → *qaraqçı* > *ha-la-chib* [P284]

sanayuluqsuz ‘sayısız, pek çok’ UÇİS 170 → *sanayuluqsuz* > *sa-na-ku-lu-hsüeb-ssü* [P598]

saqla- ‘saklamak, korumak, muhafaza etmek; tedbir almak, sağlamak; dikkat etmek’ UÇİS 169 → *saqlap* > *sa-la* [P671]

saqlayuçı ‘bekçi, nöbetçi (asker)’ UÇİS 169 → *saqlayuçı* > *sa-la-ku-lu* [P778]

suq- ‘sokmak, tkamak, içine koymak; basmak’ UÇİS 171 → *suqmış* > *su-mi-shih* [P872]

toqzunç ‘dokuzuncu’ UÇİS 174 → *toqzunç* > *t'u-snan-ch'é* [P119]

yaqısı ‘iyi, güzel’ UÇİS 177 → *yaqısı* > *ya-shih* [P311, P619]

yarmaqlıq ‘sikkeli’ UÇİS 178 → *yarmaq-lıq* > *ya-êrb-ma-lı* [P243?]

yasaq ‘kanun, yasa’ UÇİS 178 → *yasaq-m* > *ya-sa-ni* [P672]

1.2.2.7. -p > Ø [15]

ay<ı>t- ‘söylemek, anlatmak; sormak’ UÇİS 153 → *aytıptur* > *ai-i-tê-tou-êrb* [P690]

çapıyıcı ‘koşturan, koşan’ UÇİS 157 → *çapıyıcı* > *ch'a-ku-chih* [P936]

çılapçı ‘hususen yüz ve el yıkamakta kullanılan tas’ UÇİS 158 → *çılapçı* > *ch'é-la-ch'é* [P1002]

köprüg ‘köprü’ UÇİS 165 → *köprüg* > *k'u-lu* [P391]

mün- ‘binmek’ UÇİS 167 → *münüptür* > *mu-nu-tou-êrb* [P892]

nämä- < Mo. *neme-* ‘çoğaltmak, eklemek, güçlendirmek; derecesi yükselmek, şöhret sahibi olmak’ UÇİS 167 → *nämäptür* > *na-ma-tou-êrb* [P785]

qapçuq ‘küçük çanta, kese, cüzdan’ UÇİS 161 → *qapçuq* > *ha-shuo* [P466]

qapqu ‘kutu, torba, çuval’ UÇİS 161 → *qapqu* > *ha-hu* [P439]

quç- ‘kucaklamak’ UÇİS 163 → *quçptur* > *k'u-shuo-t'u-êrb* [P918]

sapyıcı ‘(iğneye ip) geçiren alet’ UÇİS 170 → *sapyıcı* > *sa-ku-chih* [P826]

sor- ‘sormak, aramak’ UÇİS 171 → *soruptur* > *su-lu-tou-êrb* [P689]

tap- ‘bulmak, elde etmek, kavuşmak, kazanmak’ UÇİS 172 → *tapdı* > *tê-tê* [P757], *taptı* > *tê-tê* [P793]

täpsi ‘tepsi, tahta tabak’ UÇİS 173 → *täpsi* > *tê-shih* [P428]

tilä- ‘dilemek, istemek, yakarmak’ UÇİS 174 → *tiläptür* > *t'i-la-tou-êrb* [P664]

topdul < Mo. *doptol-* ‘koşmak, çabuk yürümek’ UÇİS 159 → *topdul* > *t'u-tun* (*wu-ch'uan*) [P805]

1.2.2.8. -t > Ø [17]

at- ‘atmak, ağarmak (gün için)’ UÇİS 152 → *atdı* > *a-tê* [P27]

batman ‘terazi, ölçek; batman, ölçü birimi’ UÇİS 154 → *batman* > *pa-man* [P425, P592]

bat- ‘batmak (güneş için)’ UÇİS 154 → *batı* > *pa-tê* [P32]

büt- ‘bitmek, tamamlamak, yazmak’ UÇİS 157 → *bütldi* > *pu-tê* [P678]

işlät- ‘işletmek, kullanmak’ UÇİS 160 → *işlätgäç* > *i-shih-la-k'e-ch'é* [P997]

işlätgü ‘sarf eden, savurgan’ UÇİS 161 → *işlätgü* > *i-shih-la-ku* [P944]

kägürtä ‘sarımsak yeşili (yaprağı); sarımsak’ UÇİS 164 → *kägürtä* > *hou-êrb-tê* [P162]

käsätgü ‘yasak, yasaklanmış’ UÇİS 164 → *käsätgü* > *k'e-sai-ku* [P659]

kötki ‘dağlık yüksek yer, tepe’ UÇİS 165 → *kötki* > *k'e-ch'i* [P74]

otçi ‘ot, ilaç’ UÇİS 169 → *otçi* > *wu-ché* [P316]

ötkür- ‘geçirmek, bir şeyi bir şeyin içinden geçirmek, göndermek’ UÇİS 169 → *ötkürmiş* > *wu-k'u-êrb-mi-shih* [H1004]

täprät- ‘depretmek, sarsıtmak, titretmek, kıvıldatmak’ UÇİS 173 → *täbrätti* > *tê-po-la-tê* [P33]

utlı ‘ödül, mükafat, karşılık; iyilik, fazilet; teşekkür, minnettarlık’ UÇİS 176 → *utlı* > *wu-li* [P949]

uthçı ‘iyilik yapan, iyilik sahibi, teşekkür edilecek adam’ UÇİS 176 → *uthçı* > *wu-li-chih* [P309]

yanılat- ‘yeniletmek, değiştirmek’ UÇİS 178 → *yanılatmış* > *yang-ch'i-la-mi-shih* [P880]

yit- ‘yetmek, ulaşmak, varmak’ UÇİS 179 → *yitginçä* > *i-chin ch'a* [H1018]

yitkürgü ‘aracı, elçi, ulaştırıcı (haberi)’ UÇİS 179 → *yitkürgüsi* > *i-k'u-êrb-ku-chi* [P935]

1.2.2.9. -y > Ø [1]

aylu ‘kadın, eş?’ UÇİS 153 → *aylu* > *a-lu* [P289]

1.3. Sonseste Ünsüz Düşmesi [277]

1.3.1. -d Düşmesi [2]

öd ‘vakit, zaman, an, mevsim’ UÇİS 169 → *öd* > *yü* [P86]

ud ‘inek, siğir’ UÇİS 176 → *ud* > *wu* [P190]

1.3.2. -g Düşmesi [21]

- ällig** ‘elli’ UÇİS 159 → *ällig* > *an-li* [P581]
bäg ‘bey, memur’ UÇİS 154 → *bäg* > *po* [P275]
bitig ‘kitap, yazı, mektup; yazılı belge, vesika’ UÇİS 155 → *bitig* > *pi-té* [P514, P521, P526, P527, P528, P530, P531, P532]
çäriğ ‘asker, ordu, çeri’ UÇİS 158 → *çäriğ* > *ch’è-li* [P276]
ilig ‘el, kol’ UÇİS 160 → *ilig* > *i-li* [P363, P917]
isig ‘sıcak’ UÇİS 160 → *isig* > *i-hsi* [P90, P676]
kıçig ‘küçük, ufak, genç’ UÇİS 164 → *kıçig* > *ch’i-ch’è* [P288, P638]
könüg ‘cıva’ UÇİS 165 → *könüg* > *k’u-nu* [P490]
köprüg ‘köprü’ UÇİS 165 → *köprüg* > *k’u-lu* [P391]
köşünçüg ‘yorgan’ UÇİS 165 → *köşünçüg* > *k’u-shuan-shuo* [P453]
kürbük ‘davul, trampet’ UÇİS 166 → *kürbüg* > *k’u-êrb-pu* [P432]
nätäg ‘nasıl, ne gibi’ UÇİS 167 → *nätäg* > *na-té* [H1035]
önlüg ‘renkli’ UÇİS 169 → *önlüg* > *wêng-lu* [P561, P566, P999]
silig ‘temiz, saf; ince, nazık; kibar; yakışıklı’ UÇİS 171 → *silig* > *hsi-li* [P876]
täg ‘gibi, tıpkı, benzetme edatı’ UÇİS 159 → *täg* > *té* [P693, P789, P912], *inç täg* > *yin-ch’è-té* [P863]
tävlüg ‘hilekarlık, kurnazlık; hileci, aldatıcı, kurnaz, alıcı’ UÇİS 174 → *täv-lüg* > *tao-lu* [P908]
titig ‘akıllı, zeki, bilge’ UÇİS 174 → *titig* > *t’i-té* [P875]
tülüg ‘şeftali’ UÇİS 175 → *tülüg* > *t’u-lu* [P143]
türlüg ‘türlü, çeşitli; parça, parçalar’ UÇİS 176 → *türlüg* > *t’u-êrb-lu* [P438]
yig ‘çiğ, ham, pişmemiş’ UÇİS 179 → *yig* > *i* [P502]

1.3.3. -k Düşmesi [38]

- abingülük** ‘örtü, örtün şey’ UÇİS 151 → *abingülük* > *a-ping-ku-lu* [P729]
ägsük ‘eksik, eksiklik’ UÇİS 159 → *ägsük* > *ê-tsu* [P839]
änätäk < Sog. *yutke* ‘Hint, Hintli’ UÇİS 159 → *än<ä>tkä<k>* > *ang-ta-ké* [P346]
ärksin- ‘güçlenmek, kudretlenmek; dikkatli, saygılı olmak; nazık davranmak’ UÇİS 159 → *ärksingülük* > *a-êrb-hsin-ku-lu* [P857]
ärük ‘kayırsı’ UÇİS 159 → *ärük* > *ê-lu* [P144]
ätük ‘çizme, bot’ UÇİS 159 → *ätük* > *ê-tou* [P447]
bädük ‘büyük’ UÇİS 154 → *bädük* > *pa-tou* [P393, P637, P926]
bälgülüg ‘işaretili, belirli, açık; tanınan’ UÇİS 154 → *bälgülük* > *pan-ku-lu* [P731]
biçäk ‘bıçak’ UÇİS 155 → *biçäk* > *pi-ch’è* [P408]
biltür- ‘duyuru, bildiri, çağrı, yarlık, buyruk’ UÇİS 155 → *biltürgülük* > *ping-tou-êrb-ku-lu* [P523]
birök ‘eğer, fakat’ UÇİS 155 → *birök* > *pi-lu* [H1025]
bölük ‘bölük, parça, kısım’ UÇİS 156 → *bölük* > *pu-lu* [P522, P861, P902]
büşirägülük < Mo.+Tü. ‘mektup, belge’ UÇİS 157 → *büşirägülük* > *pu-shib-la-ku-lu* [P800]
bütägülük ‘aşırı övme, yağ çekme, pohpohlama; iki elle götürme’ UÇİS 157 → *bütägülük* > *pu-ta-ku-lu (pa-êrb)* [P824]
çäçäk ‘çiçek’ UÇİS 158 → *çäçäk* > *ch’è-ch’è* [P127, P179, P923]
çäkkräk ‘pamuk gömlek’ UÇİS 158 → *çäkkräk* > *ch’è-lie* [P467]
çöbtik ‘son, son nokta, sonu; sonunda kalan’ UÇİS 158 → *çöbtik* > *shuo-po-té* [P718]
çök- ‘diz çökmek, diz bükerek çölmek’ UÇİS 158 → *çök* > *shuo* [P616]
çürçük ‘Juçen (ulus adı)’ UÇİS 159 → *çürçük* > *chu-êrb-ch’è* [P343]
inäk ‘inek’ UÇİS 160 → *inäk* > *i-na* [P215]
işäk ‘eşek’ UÇİS 160 → *işäk* > *i-shé* [P209]
käçäräk ‘daha geç, çok geç’ UÇİS 164 → *käçäräk* > *k’è-ch’è-lie* [P98]
känjäs- ‘danışmak, sohbet etmek, müşavere etmek’ UÇİS 164 → *känjästük* > *k’èn-k’è-shib-tou* [P707]

käsäk ‘parça, tuğla biçimindeki şeylerin miktar ölçüsü; tuğla’ UÇİS 164 → *käsäk* > *k’ê-sai* [P836]

kiçäk ‘çalışkan, gayretli’ UÇİS 164 → *kiçäk* > *ch’i-ch’a* [P962]

kök ‘gök, gökyüzü; mavi, yeşil’ UÇİS 165 → *kök* > *k’ê* [P37, P549, P565]

kölmäk ‘pınar, çeşme’ UÇİS 165 → *kölmäk* > *hsun-ma* [P67]

mäkälik ‘mürekkep hokkası’ UÇİS 167 → *mäkälik* > *mai-k’ê-li* [P520]

ördäk ‘ördek’ UÇİS 169 → *ördäk* > *wu-êrb-tê* [P208]

ötmäk ‘ekmek, çörek’ UÇİS 169 → *ötmäk* > *wu-ma* [P510]

şük < Sog. *şwk* ‘sakin, sessiz, durgun’ UÇİS 172 → *şük* > *shu* [P642]

şünük ‘çınar ağacı’ UÇİS 172 → *şünük* > *shu-nu* [P145]

tölägülük ‘ödenecik şey, ödeme hakkı’ UÇİS 175 → *tölägülük* > *t’u-la-ku-lu* [P728]

töşäk ‘döşek, matras, yatılacak yer’ UÇİS 175 → *töşäk* > *t’u-shê* [P454]

tük ‘tüy, kıl’ UÇİS 175 → *tük* > *t’u* [P375]

tüñlük ‘pencere’ UÇİS 176 → *tüñlük* > *t’ung-lu* [P388]

üzük ‘yazı, harf, hece, ses’ UÇİS 177 → *üzük* > *wu-tsu* [P776]

yüräk ‘yürek, kalp, gönül’ UÇİS 180 → *yüräk* > *yü-lie* [P350]

1.3.4. -γ Düşmesi [39]

abıq ‘çit, çevrilen çit’ UÇİS 151 → *abıq* > *a-pi* [P72]

açıqlıy ‘netlik, açıklık’ UÇİS 151 → *açıqlıy* > *a-ch’ê-li* [P770]

adıy ‘ayı’ UÇİS 151 → *adıy* > *a-tê* [P203]

ayıly ‘hazine, defne, mal deposu’ UÇİS 151 → *ayıly* > *a-bei-li* [P385]

alday ‘aldatma, hile; çare, yol, metot’ UÇİS 151 → *alday* > *an-ta* [P679]

arıy ‘temiz, kusursuz’ UÇİS 152 → *arıy* > *a-li* [P876]

astalıy < Fa.+Tü. ‘sessizlik, yavaşlık’ UÇİS 152 → *as tarğ (as-talıy)* > *a-ssü-t’a-li* [P913]

asıy ‘kazanç, fayda’ UÇİS 152 → *asıy* > *a-bsi* [P708]

ayırlıy ‘söz, vaad; emir’ UÇİS 153 → *ayırlıy* > *a-i-li* [P831]

başlıy ‘vesaire, gibi’ UÇİS 154 → *başlıy* > *pa-shib-li* [P723, P792, P984]

bay < Fa. *ba:γ* ‘bahçe’ UÇİS 153 → *bay* > *pa* [P69]

bilbay ‘kemer’ UÇİS 155 → *bilbay* > *ping-pa* [P469]

çay < Mo. ‘çağ, vakit, zaman’ UÇİS 157 → *çay* > *ch’a* [P126]

çıy ‘perde (çığ, kamyş, hasırdan yapılmış)’ UÇİS 158 → *çıy* > *ch’ê* [P419]

çoy ‘ateş, alev; parlak’ UÇİS 158 → *çoy* > *shuo* [P685]

omoy ‘sahip, patron’ UÇİS 168 → *omoy* > *wu-mo* [P303]

qamay ‘hepsi, bütün, toplam’ UÇİS 161 → *qamay* > *ba-ma* [P651, P986]

qıdıy ‘kıyı, sınır’ UÇİS 162 → *qıdıy* > *ch’i-tê* [P76]

quruy ‘boş, kuru, asılsız’ UÇİS 163 → *quruy* > *k’u-lu* [P818]

quv’ray ‘kalabalık, cemaat; toplantı’ UÇİS 163 → *quv’ray* > *k’u-fa-la* [P682]

sanayçıy ‘harika, uyanık, iyi hesap eden; toplanan, cemlenen, toplam?’ UÇİS 170 → *sanayçıy* > *sa-na-ch’ê* [P947]

sap’lıy ‘sapı olan, saplı’ UÇİS 170 → *sap’lıy* > *sa-pa-li* [P1001]

sarıy ‘sarı renk’ UÇİS 170 → *sarıy* > *sa-li* [P550, P564]

satıy ‘satış, ticaret’ UÇİS 170 → *satıy* > *sa-tê* [P700]

sımtay ‘tembel, avare, aylak, ihmalkar’ UÇİS 170 → *sımtay* > *shêng-ta* [P688]

tapıy ‘hizmet, saygı’ UÇİS 172 → *tapıy* > *t’a-pi* [P691]

tarıy ‘kök, soy, nesil; ekin’ UÇİS 173 → *tarıy* > *t’a-li* [P73, P285]

tay ‘dağ’ UÇİS 172 → *tay* > *t’a* [P45, P379]

tınlay ‘canlılar, canlı yaratıklar’ UÇİS 174 → *tınlay (tingrak)* > *ting-la* [P888]

tuy ‘tuğ, bayrak, sancak’ UÇİS 175 → *tuy* > *t’u* [P411]

uduy ‘saygı, hürmet, ihtiram’ UÇİS 176 → *uduy* > *wu-t’o* [P691]

uluy ‘büyük, ulu, ulular’ UÇİS 176 → *uluy* > *wu-lu* [H1008, P251, P256, P285]

yamay ‘yamağ, yama parçası’ UÇİS 177 → *yamay* > *ya-ma* [P652]

- yaray** ‘ faydalı, uygun’ UÇİS 178 → *yaray-ly* > *ya-la-li* [P891]
yarly ‘ emir, ferman, yarlık, kralın buyruğu’ UÇİS 178 → *yarly* > *ya-êrb-li* [P524]
yay ‘ yağ’ UÇİS 177 → *yay* > *ya* [P497]
yayly ‘ mendil, başörtüsü’ UÇİS 177 → *yayly* > *ya-li* [P465]
yıy- ‘ alı koymak, geri tutmak, engel olmak’ UÇİS 177 → *yıy* > *i* [P915]
yuluy ‘ satın alma; yulmak, yulup almak’ UÇİS 180 → *yuluy* > *yü-lu* [P700]

1.3.5. -q Düşmesi [58]

- altunluq** ‘ altınla süslenmiş, altınla işlenmiş (kumaş için)’ UÇİS 152 → *altun-luq* > *an-t’un-lu* [P456, P459]
amıraq ‘ sevgili’ UÇİS 152 → *amıraq* > *a-mi-la* [P663]
artuq ‘ artık, çok fazla’ UÇİS 152 → *artuq* > *a-êrb-tou* [P779]
arşumaq ‘ batıda bulunan küçük at cinsi; iyi cins at, argamak’ UÇİS 152 → *arşumaq* > *a-êrb-ke’u-ma* [P240], *arşumaq* > *a-lu-ku-ma* [P241]
aşlıq ‘ mutfak, aşhane’ UÇİS 152 → *aşlıq* > *a-sbih-li* [P398]
ayaq ‘ kase, kadeh, çanak’ UÇİS 153 → *ayaq* > *ai-ya* [P422, P923, P924, P925]
aymaq < Mo. *ayımaq* ‘ ilçe’ UÇİS 153 → *aymaq* > *ai-ma* [P71]
aynaq < Fa. *ainak* ‘ gözlük’ UÇİS 153 → *aynaq* > *ai-na* [H1039]
badıraq ‘ bir çeşit kabak’ UÇİS 153 → *badıraq* > *pa-tê-la* [P173]
balıq ‘ şehir, kent; balık’ UÇİS 153-154 → *balıq* > *pa-li* [P55, P1001]
batıraq ‘ süratle, çabuklukla’ UÇİS 154 → *batıraq* > *pa-tê-la* [H1023]
bıçaq ‘ bıçak’ UÇİS 155 → *bıçaq* > *pi-ch’ê* [P1001]
bo{ly}yaq ‘ boya, boya malzemesi’ UÇİS 156 → *bo{ly}yaq* > *pan-ya* [P990]
borluq ‘ üzümlük; meyve bahçesi’ UÇİS 156 → *borluq* > *pu-êrb-lu* [P69]
bulaq ‘ pınar, çeşme, kaynak’ UÇİS 156 → *bulaq* > *pu-la* [P54]
buqur- ‘ indirmek’ UÇİS 156 → *buquryuluq* > *pu-ke’u-êrb-ku-lu* [H1029]
burçaq ‘ burçak’ UÇİS 157 → *burçaq* > *pu-êrb-ch’a* [P133]
çorqalıq ‘ sapı olan demlik, bir çeşit demlik’ UÇİS 158 → *çorqalıq* > *shuo-êrb-ha-li* [P927]
ıduq ‘ mübarek, kutsal, mukaddes; Tanrı’ UÇİS 159 → *ıduq* > *i-tou* [H1006]
qalıq ‘ gök, yukarı; kule’ UÇİS 161 → *qalıq* > *ha-li* [P37, P384]
qapçuq ‘ küçük çanta, kese, cüzdan’ UÇİS 161 → *qapçuq* > *ha-shuo* [P466]
qaznaq ‘ hazine, ambar, kiler, depo’ UÇİS 162 → *qaznaq* > *ha-ssü-na* [P386]
qazuq ‘ kazık, direk’ UÇİS 162 → *qazuq* > *ha-tsu* [P42]
qımbaq < Çin. *chin-po* 金箔 ‘ yaprak altın’ UÇİS 162 → *qımbaq* > *ch’in-pa* [P989]
qırq ‘ kırk’ UÇİS 162 → *qırq* > *ch’i-la* [P580]
qısqaq ‘ kısa, küçük, ufak’ UÇİS 163 → *qısqaq* > *ch’i-ssü-ha* [P648]
qonaq ‘ tahıl, darı, mısır; tarla ürünleri’ UÇİS 163 → *qonaq* > *ke’u-na* [P156]
qoyuq ‘ koyu (yemek)’ UÇİS 163 → *qoyuq* > *ke’u-yu* [P506]
qubıq < Çin. *hu-po* 琥珀 ‘ kehribar’ UÇİS 163 → *qubıq* > *ke’u-pi* [P483]
qara qulaq ‘ vaşak, karakulak, bir çeşit hayvan’ UÇİS 161-162 → *qara qulaq, qar-a qulaq* > *ha-la hu-la* [P204, P242]
qulaq ‘ kulak’ UÇİS 163 → *qulaq* > *ke’u-la* [P359]
quryaq ‘ kurak, kuraklık’ UÇİS 163 → *quryaq* > *ke’u-êrb-ha* [P25]
quyaq ‘ zırh, kabuk’ UÇİS 163 → *quyaq* > *ke’u-ya* [P406]
kögüzlüq ‘ göğüs koruyucu (göğüs için bir nevi giysi)’ UÇİS 165 → *kögüzlüq* > *ke’u-ku-ssü-lu* [P460]
omay < Mo. *omü* ‘ soy, soyad; aile’ UÇİS 168 → *omay* > *wu-ma* [P649]
ornuq < Mo. ‘ yatak, kalacak yer, yer’ UÇİS 168 → *ornuq* > *wu-êrb-na* [P401]
otıyaraq ‘ mutlak, muhakkak, kesin; net, kuvvetli’ UÇİS 168 → *otıyaraq* > *wu-ha-la* [P767]
sabyaq ?’ UÇİS 169 → *sabyaq* > *sa-ha* [P776]
sıyıq ‘ sıvı, koyu olmayan’ UÇİS 170 → *sıyıq* > *hsi-i* [P505]
taşsuq ‘ seyrek, nadir, fevkalade’ UÇİS 172 → *taşsuq* > *f’ang-shu* [P791]

- tavraq** ‘hemen, çabuk, derhal, tez’ UÇİS 173 → *tavraq* > *t’ao-la* [P715, P716, P967]
tıñraq ‘turnak’ UÇİS 174 → *tıñraq* > *t’ing-la* [P378]
tobiçaq ‘iri ve güçlü olan, iyi cins Ön Asya atı’ UÇİS 174 → *tobiçaq* > *t’u-pi-ch’a* [P239]
tolyaq ‘acı, ızdırap, eziyet; çile, keder; hastalık, sancı’ UÇİS 174 → *tolyaq* > *t’uan-ba* [P860]
topraq ‘toprak’ UÇİS 174 → *topraq* > *t’u-po-la* [P44, P790]
tuyun- ‘hissetmek, anlamak, farkına varmak; tartışmak, yarışmak, rekabet etmek?’ UÇİS 175 → *tuyunmaq* > *t’u-yüan-ma* [P812]
uçuq ‘çorap’ UÇİS 176 → *uçuq* > *wu-shuo* [P448]
yalpaq ‘sığ, yalpık’ UÇİS 177 → *yalpaq* > *yen-pa* [P640]
yañaq ‘yanak, yüz; taraf, yön’ UÇİS 178 → *yañaq* > *yang-a* [P353, P548]
yapıryaq ‘yaprak’ UÇİS 178 → *yapıryaq* > *yeh-pi-êrb-ba* [P153]
yarmaqlıq ‘sikkeli’ UÇİS 178 → *yarmaq-lıq* > *ya-êrb-ma-li* [P243?]
yaruq ‘aydınlık, nur, parlaklık’ UÇİS 178 → *yaruq* > *ya-lu* [P38]
yaşuq ‘ışık, parlaklık, nur’ UÇİS 178 → *yaşuq* > *ya-shu* [P38]
yazuq ‘günah, suç, hata’ UÇİS 179 → *yazuq* > *ya-tsu (ya-shi)* [P848]
yıraq ‘ırak, uzak’ UÇİS 179 → *yıraq* > *i-la* [P63]
yolaq ‘gökkuşağı’ UÇİS 180 → *yolaq* > *yu-la* [P8]
yumşaq ‘yumuşak, nazik, uslu’ UÇİS 180 → *yumşaq* > *yung-sha* [P907]

1.3.6. -l Düşmesi [2]

- öçül-** ‘silinmek, yok edilmek, kökü kurutulmak’ UÇİS 169 → *öçül* > *wu-shuo (wu-ch’uan)* [P811]
siñi<I> ‘kızkardeşlerin küçüğü’ UÇİS 171 → *siñi<I>* > *shêng-chi* [P262]

1.3.7. -p Düşmesi [77]

- al-** ‘almak’ UÇİS 151 → *alp* > *a-l* [P752]
as- ‘asmak, takmak’ UÇİS 152 → *asip* > *a-hsi* [P900]
avla- ‘avlamak’ UÇİS 152 → *avlap* > *ao-la* [P773]
ayman- ‘çekinmek, utanmak, korkmak’ UÇİS 153 → *aymanp* > *ai-ma-ni* [P692]
ayır-la- ‘ağırlamak, değer vermek, saygı göstermek’ UÇİS 151 → *ayırlap* > *ai-hei-êrb-la* [H1019]
bäglä- ‘bey olmak, bey saymak, bey diye ad vermek’ UÇİS 154 → *bägläp* > *po-la* [P941]
baş-la- ‘başlamak, yönetmek, liderlik yapmak’ UÇİS 154 → *başlap* > *pa-shih-la* [P665]
bızqın-la- ‘sahtekarlık yapmak, yalancılık yapmak, düzmeceleme’ UÇİS 155 → *bızqınlap* > *pi-sü-bên-la* [P628]
biriktür- ‘yığmak, biriktirmek, toplamak’ UÇİS 155 → *biriktürüp* > *pi-li-tou-lu* [P769]
bir- ‘vermek, sunmak’ UÇİS 155 → *birip* > *pi-li* [P726]
şük bol- ‘sakinleşmek, sessiz olmak’ UÇİS 172 → *bolup* > *po-lu* [P642]
bol- ‘olmak’ UÇİS 156 → *bolup* > *pu-lu* [P719, P878]
çaq- ‘kırmak, vurmak, parçalamak’ UÇİS 157 → *çaqip* > *ch’a-hei* [P709]
çiq- ‘çıkmaq’ UÇİS 158 → *çaqip* > *ch’ê-hei* [P829]
çür ‘menfaat, kazanç, avantaj, özellik’ UÇİS 159 → *çürüp* > *shuo-li* [P735]
ıb(ı)t- ‘saklanmak, korunmak’ UÇİS 159 → *ıbtıp* > *i-tê* [P758]
ılya- ‘seçmek, ayıklamak’ UÇİS 160 → *ılyap* > *yin-ba* [P877]
ilsän- ‘teslim olmak, boyun eğmek, dönmek’ UÇİS 160 → *ilsänip* > *yin-sa-ni* [P768]
inçip ‘fakat, ancak, yalnız, ama; bunun üzerine’ UÇİS 160 → *inçip* > *yin-ch’ê* [P720]
irinçkä- ‘acımak, merhamet etmek’ UÇİS 160 → *irinçkäp* > *i-lin-ch’ê-k’ê* [H1028]
işlät- ‘işletmek, kullanmak’ UÇİS 160 → *işlätip* > *i-shih-la-tê* [P742, P979, P980]
qatay’la- ‘uğraşmak, meşgul olmak, yapmak, yerine getirmek’ UÇİS 162 → *qatay’lap* > *ha-ta-ha-la* [P668], *qataylap* > *ha-ta-ha-la* [P955]
qatıl- ‘katılmak, bir araya toplanmak, birleşmek, karışmak’ UÇİS 162 → *qatılıp* > *ha-tê-li* [P894]
qavşur- ‘kavuşmak’ UÇİS 162 → *qavşurup* > *k’ai-su-lu* [P755]
qod- ‘koymak, yerleştirmek’ UÇİS 163 → *qodup* > *k’u-t’o* [P630, P774]
qorq- ‘korkmak, ürkmek, çekinmek’ UÇİS 163 → *qorqup* > *k’u-êrb-k’ê* [P692]

- qoşul-** ‘koşulmak, karışmak, katılmak’ UÇİS 163 → *qoşulup* > *k’u-shu-lu* [P680]
quşla- ‘kuş avlamak’ UÇİS 163 → *quşlap* > *k’u-shib-la* [P773]
kätirkä- ‘acımak (birisine); acıklı olmak’ UÇİS 164 → *kätirkäp* > *k’ê-tê-êrb-k’ê* [H1036]
kir- ‘girmek’ UÇİS 164 → *kirip* > *ch’i-li* [P819]
kör- ‘görmek, bakmak’ UÇİS 165 → *körüip* > *k’u-lu* [P618]
küdänlä- ‘gütmek, bakmak, göz kulak olmak; beklemek’ UÇİS 165 → *küdänläp* > *k’u-tan-la* [P808]
olur- ‘oturmak, oturtmak’ UÇİS 168 → *olurup* > *wu-lu-lu* [P734]
ölür- ‘öldürmek’ UÇİS 169 → *ölürüp* (*öliip*) > *wu-lu* (*wu-lu-lu*) [P844]
öngärä- ‘geçmek (önünden)’ UÇİS 169 → *öngärüp* > *wéng-k’ê-la* [H1022]
öpkäli- ‘hiddetlenmek, öfkelenmek, gazaplanmak; sertleşmek’ UÇİS 169 → *öpkäliip* > *ao-po-k’ê-li* [P957], *öpkäläp* > *ao-po-k’ê-la* [P609]
saqın- ‘düşünmek, endişelenmek, plan kurmak, sanmak’ UÇİS 169 → *saqınp* > *sa-bei-ni* [P899, H1013]
saqla- ‘saklamak, korumak, muhafaza etmek; tedbir almak, sağlamak; dikkat etmek’ UÇİS 169 → *saqlap* > *sa-la* [P671]
säkri- ‘zıplamak, sıçramak, atlamak’ UÇİS 170 → *säkrip* > *sai-li* [P613]
sıyta- ‘feryat etmek, sızlamak’ UÇİS 170 → *sıytop* > *hsi-ta* [P612]
soyurqa- < Çin.+Tü. ‘sunmak, takdim etmek; merhamet etmek, acımak’ UÇİS 171 → *soyurqap* > *so-yüeh-êrb-ha* [P661, P940]
sup < Ar. *su:f* ‘bir çeşit resmi kıyafet’ UÇİS 171 → *sup* > *su* [H1038]
täprä- ‘depemek, sarsılmak, titremek, kımıldamak’ UÇİS 173 → *täbrüp* > *tê-po-la* [P641]
tägin- ‘duçar olmak, kabullenmek, erişmek, ulaşmak’ UÇİS 173 → *täginip* > *t’a-chi-ni* [P846]
täğşil- ‘değişmek, değişilmek’ UÇİS 173 → *täğşilip* > *t’ê-shib-li* [P997]
täğür- ‘dokundurmak, değıdirmek; eriştırmek’ UÇİS 173 → *täğürüip* > *tê-k’u-lu* [P699]
taldala- ‘sığınmak, barınmak, örtülmek (rüzgar, yağmur vb.dan)’ UÇİS 172 → *taldalap* > *t’an-ta-la* [P825]
tänşä- ‘denkleştirmek, benzetmek, denk yapmak’ UÇİS 173 → *tänşäp* > *tang-shu* (*tang-sha*) [P905]
tapla- ‘tapmak, lütfetmek, seçmek’ UÇİS 173 → *taplap* > *tan-la* [P657]
tart- ‘vergi getirmek, vergi ödemek’ UÇİS 173 → *tartip* > *t’a-êrb-tê* [P666, P939]
tıltanla- ‘sebeup olmak, mazaret göstermek, bahane bulmak’ UÇİS 159 → *tıltanlap* > *t’ing-tan-la* [P958]
tilä- ‘dilemek, istemek, yakarmak’ UÇİS 174 → *tiläp* > *t’i-la* [P754]
tuy- ‘doğmak, doğurmak’ UÇİS 175 → *toyup* > *t’u-k’u* [P963]
tölä- ‘ödemek, tediye etmek’ UÇİS 175 → *töläp* > *t’u-la* (*t’u-lu*) [P809]
turyuz- ‘kalkıtımk, yerinden kaldırmak’ UÇİS 175 → *turyuzup* > *t’u-êrb-k’u-ssü* [P882]
tut- ‘tutmak; sunmak, yakalamak’ UÇİS 175 → *tutup* > *wu-t’o* [P998]
tüşit- ‘belirlemek, isimlendirmek; memur tayin ederek göndermek, vazifeyle göndermek’ UÇİS 176 → *tüşitip* > *t’u-shib-tê* [P873]
ud- ‘takip etmek, izlemek, devam etmek’ UÇİS 176 → *udup* > *wu-t’u* [P713, P951]
uzat- ‘uğurlamak, yolculuk etmek, götürmek; sunmak, vermek’ UÇİS 176 → *uzatıp* > *wu-sa-t’ê* [P998], *uzatıp* > *wu-san-tê* [H1024]
yalbar- ‘yakarmak; dilemek’ UÇİS 177 → *yalbarıp* > *yen-pa-li* [P725]
yamanla- ‘darılmak, kızmak, küsmek’ UÇİS 177 → *yamanlap* > *ya-man-la* [P610]
yanç- ‘ezmek, kırmak, çiğnemek’ UÇİS 178 → *yançıp* > *yang-ch’ê* [P807]
yan- ‘dönmek, geri gelmek’ UÇİS 178 → *yanıp* > *ya-ni* [P690, P727]
yaraştur- ‘bağıdaştırmak, yakıştırmak, uygunlaştırmak, ayarlamak; hazırlamak, düzenlemek, yapmak; düzene sokmak; barıştırmak’ UÇİS 159 → *yaraşturup* > *ya-la-shib-tou-lu* [P529, P878, H1026]

- yarçımıla-** ‘idare etmek, düzende tutmak; alı koymak, yasaklamak’ UÇİS 178 → *yarçımlap* > *ya-érb-ch’én-la* [P956]
yaşan- ‘süslenmek, giyinip kuşanmak, hazırlanmak’ UÇİS 178 → *yaşanp* > *ya-sa-ni* [P739]
yasa- ‘yapmak, düzene sokmak, hazırlamak’ UÇİS 178 → *yaşap* > *ya-sa* [P675]
yıy- ‘yığmak, toplamak, bir araya getirmek’ UÇİS 179 → *yıyıp* > *i-bei* [P629]
yıyıla- ‘ağlamak’ UÇİS 179 → *yıyıláp* > *i-la* [P612]
yitär- ‘takip etmek, takılmak; aslına uygun düşürmek, benzetmek’ UÇİS 179 → *yitärip* > *i-tê-li* [P671, P783]
yilin- ‘tutulmak, yakalanmak’ UÇİS 179 → *yilinip* > *i-li-ni* [H1032]
yiñgillä- ‘hafiflemek; kolaylamak’ UÇİS 179 → *yiñgilláp* > *ying-chin-la* [P705]
yit- ‘yetmek, ulaşmak, varmak’ UÇİS 179 → *yitip* > *i-tê* [P965]
yumşa- ‘görevlendirmek, işe koymak (hükümet işlerinde)’ UÇİS 180 → *yumşap* > *yung-shé* [P670]

1.3.8. -ş Düşmesi [1]

kümüş ‘gümüş’ UÇİS 165 → *kümüş* > *k’u-mu* [P988]

1.3.9. -t Düşmesi [35]

asıt ‘gerek, lazım’ UÇİS 152 → *asıt* > *a-hsi* [P837]

at ‘at’ UÇİS 152 → *at* > *é* [P195, P936]

äjñit- ‘eğilmek, saygı duruşunda bulunmak, eğilerek selam vermek’ UÇİS 159 → *äjñit* > *ang-chi* [P701]

ät ‘et’ UÇİS 159 → *ät* > *é* [P374, P496]

balamut < Mo. *balamud* ‘vahşi, yabani’ UÇİS 153 → *balamut* > *pa-la-mu* [P911]

bolot < Fa. *pulad* ‘bulat, demir’ UÇİS 156 → *bolot* > *pu-lu* [P487]

bulut ‘bulut’ UÇİS 156 → *bulut* > *pu-li* [P8, P23]

but ‘but, bacak’ UÇİS 157 → *but* > *pu* [P364]

bürküt ‘akşam, gece, karanlık’ UÇİS 157 → *bürküt* > *pu-érb-ku* [P28]

çaqşaput < Sog. *çyş’pō* < Skt. *sikṣapada* ‘kural, akide, talimat’ UÇİS 157 → *çaqşaput* > *ch’a-sha-pu* [P122]

çimat < Mo. ? ‘öfke, kızgınlık, hiddet’ UÇİS 158 → *çimat* > *ch’é-ma* [P600]

ınayat < Ar. *‘inayāt* ‘lütuf, merhamet, iyi niyet’ UÇİS 160 → *ınayat* > *i-na-ya* [P667]

it ‘köpek, it’ UÇİS 160 → *it* > *i* [P199]

qat ‘tek boynuzlu mitolojik bir hayvan’ UÇİS 162 → *qat* > *ha* [P218]

qayat < Fa. *kāğaz* ‘kağıt’ UÇİS 161 → *qayat* > *ha-ha* [P517]

qıtat ‘Çinli’ UÇİS 163 → *qıtat* > *ch’i-ta* [P335]

qut ‘kut, mutluluk, saadet, şans’ UÇİS 163 → *qut* > *k’é* [P698]

käbit < Sog. *qpyō* ‘dükkan, mağaza’ UÇİS 164 → *käbit* > *ké-pi* [P397]

künçit < Toh. *kuñçit* ‘susam’ UÇİS 166 → *künçit* > *k’un-ché* [P165]

mäçit < Mo. ‘göge ait cisimler (takım yıldızlar)’ UÇİS 166 → *mäçit* > *mai-ch’é* [P6]

mäçit < Ar. *mescit* < Fa. ? *müzçit* ‘secde yeri, cami, mescit’ UÇİS 166 → *mäçit* > *mai-ch’é* [P400]

mayat < Mo. *mayat* ‘inanılır, belirli; gerçek, hakikat’ UÇİS 166 → *mayat* > *ma-ha* [P626]

nayut < Skt. *nayuta* ‘milyon, sayısız’ UÇİS 167 → *nayut* > *na-yü* [P590]

oot ‘ateş, od’ UÇİS 168 → *oot* > *ao* [P10, P815]

sögüt ‘ağaç, söğüt ağacı’ UÇİS 171 → *sögüt* > *so-ké* [P129]

tañut ‘Tangut (ulus ismi)’ UÇİS 172 → *tañut* > *t’ang-ku* [P348]

tät < Mo. *ded* ‘ikinci, ardından gelen’ UÇİS 174 → *tät* > *té* [P980]

tört ‘dört’ UÇİS 175 → *tört* > *t’u-érb* [P125, P546, P547, P570]

tübüt ‘Tibet, Tibetli’ UÇİS 175 → *tübüt* > *t’u-pu* [P341]

uzat- ‘uğurlamak, yolculuk etmek, götürmek’ UÇİS 159 → *uzat* > *wu-sa* [P714]

üçäyit < Mo. ? ‘yabani, terbiye görmemiş’ UÇİS 177 → *üçäyit* > *wu-ch’é-i* [P313]

üzit ‘cin, şeytan, ruh’ UÇİS 177 → *üzit* > *wu-hsi* [P272]

yaqut < Ar. *ya’qut* ‘yakut’ UÇİS 177 → *yaqut* > *ya-k’u* [P492]

yat- ‘yatmak’ UÇİS 178 → *yat* > *ya* [P608]

yigit ‘yiğit, genç, delikanlı; cesur’ UÇİS 179 → *yigit* > *i-chi* [P252, P278]

1.3.10. **-v Düşmesi** [1]

suv ‘su’ UÇİS 171 → *suv* > *su* [P46, P78, P490]

1.3.11. **-y Düşmesi** [1]

tägirmäy ‘yuvarlak, etrafı çevrilen’ UÇİS 173 → *tägirmäy* > *t’a-ch’i-êrb-mi* [P802]

1.3.12. **-rt Düşmesi** [2]

sayurt, saqurt ‘karişık? çeşitli kelimeler?’ UÇİS 169 → *sayurt* > *san-k’u* [P530], *saqurt* > *san-k’u* [P532]

3. Değerlendirmeler, Tespitler ve Sonuç

- 1.4. UÇİS’ten elde edilen veri tasnif edildiğinde Eski Uygurca kelimelerin Çince yazılışlarında bazı ünsüzlerde düşmeler tespit edilmiştir. Bu ünsüzler içseste ve sonseste çeşitlilik göstermekle beraber, önseste yalnız /y/ sesinde görülmektedir.
- 1.5. UÇİS’te önseste /y/ ünsüzünün düştüğü 23 veri tespit edilmiştir. Bu verilerin tamamında /y/ ünsüzünde sonra bir düz-dar (/ı/ ~ /i/) ünlü gelmekte olup önseste /y-/ ünsüzünün düşmesinden sonra bu ünlünün /i/ şeklinde varlığını sürdürdüğü görülür.
- 1.6. UÇİS’te kelime başında /yı-/ ses grubuyla başlayan 9 kelimedede /y-/ ünsüzü düşerken kendisinden sonra gelen ünlüyü inceltmektedir. Ayrıca /yı-/ ses grubuyla başlayan 9 kelimenin altısında /y/, ikisinde /ı/, birinde ise /r/ sesi kelimeyi devam ettirmektedir.
- 1.7. UÇİS’te kelime başında /yi-/ ses grubuyla başlayan 14 kelimenin yedisinde /t/, dördünde /g/, ikisinde /l/, birinde ise /m/ sesi kelimeyi devam ettirmektedir.
- 1.8. Önseste /y-/ ünsüzünün düştüğü 9 hecenin 6’sı açık, 3’ü kapalı olup; kapalı heceli kelimelerde kelimeyi devam ettiren ünsüzün (/l/ ve /y/) düşmesi de ayrıca dikkat çekmektedir: *y<I>qıların* > *i-hei-la-lin* [P774]; *yıy* > *i* [P915]; *yıyılup* > *i-la* [P612].
- 1.9. Önseste /y-/ ünsüzünün düştüğü 13 hecenin 9’u açık, 4’ü kapalı olup; kapalı heceli kelimelerde kelimeyi devam ettiren ünsüzün (/y/ ve /t/) düşmesi de ayrıca dikkat çekmektedir: *yig* > *i* [P502], *yitgünçä* > *i-chin ch’a* [H1018], *yitkürgüsi* > *i-k’u-êrb-ku-chi* [P935]³.
- 1.10. UÇİS’te içseste ünsüz düşmesinin görüldüğü 92 verinin 4’ü hece başında, 88’i ise hece sonundadır.
- 1.11. UÇİS’te içseste hece başında ünsüz düşmesinin görüldüğü 4 verinin ikisinde /y/, birinde /g/ ve birinde ise /y/ ünsüzü düşmüştür.
- 1.12. İçseste hece başında /y/ ünsüzünün düştüğü 3 kelimededen ikisinde iki hece de kapalı olup, kelimeyi devam ettiren ünsüzlerin her ikisinin de (/y/ ve /t/) düşmesi dikkat çekmektedir: *ayrılyly* > *a-i-li* [P831], *üçäyit* > *nu-ch’ê-i* [P313]
- 1.13. UÇİS’te içseste hece sonunda ünsüz düşmesinin görüldüğü 88 verinin 20’sinde /y/, 17’sinde /q/, 17’sinde /t/, 16’sında /p/, 6’sında /g/, 5’inde /b/, 4’ünde /k/, 2’sinde /y/ ve 1’inde ise /d/ ünsüzü düşmüştür.
- 1.14. İçseste hece sonunda /b/ ünsüzünün düştüğü kelimelerin biri fiil (*ib(i)t-ıp*), üçü alıntı isim (*qabşırıyay*, *sıbsıngır*, *tobçıyan*) olup, bir kelimenin (*sabyaq*) kökeni ve anlamı şüphelidir. Ayrıca /b/ sesi dört kelimedede (*ib(i)t-ıp*, *qabşırıyay*, *sabyaq*, *tobçıyan*) kalın sıradan bir kelimedede (*sıbsıngır*) ise ince sıradan hecede bulunmaktadır.
- 1.15. İçseste hece sonunda /d/ ünsüzü ince sıradan bir kelimedede (*ädgü*) düşmektedir.
- 1.16. İçseste hece sonunda ince sıradan kelimelerde kullanılan/g/ ünsüzünün düştüğü altı kelimenin ikisi fiil (*bäglä-p*, *tägsil-ıp*) olup, her ikisi de {-I}p} zarf-fiil eki almaktadır.
- 1.17. İçseste hece sonunda kalın sıradan kelimelerde kullanılan/y/ ünsüzünün düştüğü 20 kelimenin dördü fiil (*qutıylıla-sun*, *sıyta-p*, *yay-di*, *yıy-la-p*), 16’sı isim (*ayrılyly*, *başı*, *çayı*, *sanayçı*, *sanayçıy*, *satıyçı*, *taydm*, *taynıy*, *toy*, *tıylıyay*, *ulaçı*, *ıyrayu*, *yaraylıy*, *yaylıy*, *yaymur*, *yayşı*) türündendir. Ayrıca isim türünden kelimelerden üçü Çince (*başı*, *çayı*, *yayşı*), biri Moğolcadan (*tıylıyay*) alıntılanmıştır.

³ *yitmiş* > *i-tê-mi-shib* [P583] örneğinde önseste /y-/ ünsüzünden sonra kelimeyi devam ettiren /t/ ünsüzü düşmemiştir. Bunun sebeplerinden biri olarak /t/ ünsüzünden sonra gelen ünsüzün tonlu bir dudak ünsüzü olması düşünülebilir.

- 1.18. İçseste hece sonunda ince sıradan kelimelerde kullanılan/k/ ünsüzünün düştüğü dört kelimenin ikisi isim (*çäkräk, säkzinqi*), ikisi fiil (*biriktür-üp, çök-gäli*) olup, fiillerin her ikisi de sırasıyla {-I}p} ve {-g}All} zarf-fiil eklerini almaktadır.
- 1.19. İçseste hece sonunda kalın sıradan kelimelerde kullanılan/q/ ünsüzünün düştüğü 17 kelimenin 12'si isim (*açq-lıy, aqta, çaqda+sı, çaqşaput, laqş-a, qaraqçı, sanayuluqsuz, saqlayıcı, toqzunç, yaqş, yarmaqlıq, yasaq-ni*), 5'i fiil (*aqtar-di, büq-di, çiq-ti, saqla-p, suq-mış*) türündendir. İsimlerden biri Sogdca'dan (*çaqşaput*), biri Moğolcadan (*aqta*) alıntılanmış olup bir kelimenin (*laqşa*) kökeni belli değildir.
- 1.20. İçseste hece sonunda /p/ ünsüzünün düştüğü 15 kelimenin 7'si fiil (*ayıt-ıptur, mün-üptür, nämä-ptür, quç-ıptur, sor-ıptur, tap-di, tilä-ptür*), 8'i isim (*çapıyıcı, çılapçı, köprüg, qapçuq, qapqu, sapıyıcı, täpsi, topdul*) türünden olup; fiil türünden kelimelerin altısı {-I}pt(I)r} zarf-fiil ekiyle kullanılmış, isim türünden kelimelerin ikisi ise Moğolcadan (*nämä-ptür, topdul*) alıntılanmıştır. Ayrıca bu 15 kelimenin 10'u kalın (*ayıtıptur, quçuıptur, sorıptur, tapdı, çapıyıcı, çılapçı, qapçuq, qapqu, sapıyıcı, topdul*), 5'i ince (*mün-üptür, nämä-ptür, tilä-ptür, köprüg, täpsi*) sıradan kelimelerdir.
- 1.21. İçseste hece sonunda /t/ ünsüzünün düştüğü 17 kelimenin 8'i fiil (*at-di, bat-tı, büüt-di, işlät-gäç, ötkürmiş, täbrät-ti, yañlat-mış, yit-ginçä*), 9'u isim (*batman, işlätgü, kägürtä, käsätgü, kötki, otçi, uth, uthçı, yitkürgü*) türünden olup; fiil türünden kelimelerin dördü {-DI}, ikisi {-mIş} geçmiş zaman ekleriyle, ikisi ise {-GAÇ} ve {-GIŇA} zarf-fiil ekleriyle kullanılmıştır. İsim türünden kelimelerin üçünde (*ışlätgü, käsätgü, yitkürgü*) kullanılan {-GU} fiilden isim yapma eki de ayrıca dikkat çekmektedir.
- 1.22. İçseste hece sonunda /y/ ünsüzünün düştüğü tek örnek kalın sıradan bir kelime olup anlamı şüphelidir.
- 1.23. UÇİS'te sonseste ünsüz düşmesinin görüldüğü 278 verinin 78'inde /p/, 58'inde /q/, 39'unda /γ/, 38'inde /k/, 35'inde /t/, 21'inde /g/, 2'sinde /d/, 2'sinde /l/, 2'sinde /rt/, 1'inde /ş/, 1'inde /v/ ve 1'inde ise /y/ sesleri düşmektedir.
- 1.24. Sonseste /d/ ünsüzünün düştüğü iki kelime (*öd, ud*) de tek heceli olup, her ikisinde de önseste ünsüz türemesi görülmektedir.
- 1.25. Sonseste ince sıradan kelimelerde kullanılan /g/ ünsüzünün düştüğü 21 kelimenin tamamı da isim türündendir.
- 1.26. Sonseste ince sıradan kelimelerde kullanılan /k/ ünsüzünün düştüğü 38 kelimenin biri (*çök*) hariç kalanı isim türünden olup, isimlerden biri Sogdca'dan (*änätkäk*), biri ise Moğolca fiil (*büşirä-gülük*) kökünden alıntıdır. Ayrıca isimlerin 7'si fiil kökünden (*abın-gülük, ärksin-gülük, bäl-gülük, biltür-gülük, büşirä-gülük, büütä-gülük, tölä-gülük*) {-GUIUk} ekiyle türemiştir.
- 1.27. Sonseste kalın sıradan kelimelerde kullanılan /γ/ ünsüzünün düştüğü 39 kelimenin biri (*ıyγ-*) hariç kalanı isim türünden olup, isimlerden biri Moğolca (*çay*), ikisi ise Farsçadan (*astalıy, bay*) alıntıdır. Ayrıca isimlerin 7'si isim kökünden (*açq+lıy, ayı+lıy, asta+lıy, ayıy+lıy, baş+lıy, sap'+lıy, yay+lıy*) {-IIy} ekiyle türemiştir.
- 1.28. Sonseste kalın sıradan kelimelerde kullanılan /q/ ünsüzünün düştüğü 58 kelimenin tamamı isim türünden olup, isimlerden üçü Moğolcadan (*ayımaq, omuğ, ornuq*), ikisi Çince'den (*qımbaq, qubıq*), biri ise Farsçadan (*'ainak*) alıntı olup, bir kelimenin kökeni ve anlamı (*sabyaq*) belli değildir. Ayrıca isimlerin 5'i isim kökünden (*altun+luq, bor+luq, çorqa+luq, kögüz+luq, yarmaq+luq*) {+IIq} ekiyle türemiştir.
- 1.29. Sonseste /l/ ünsüzünün düştüğü 2 kelimedenden biri fiil (*öçül*), diğeri isim (*siyi<l>*) türündendir.
- 1.30. Sonseste /p/ ünsüzünün düştüğü 77 kelimedenden biri Arapçadan alıntı bir isim (*sıp*), biri Çince bir kökten türemiş fiil (*soyurqa-*), diğeri ise Türkçe köklü fiiller olup; fiil türünden kelimeler {-I}p} zarf-fiil eki almışlardır.
- 1.31. Sonseste /ş/ ünsüzünün düştüğü tek örnek, ince sıradan *kümüş* kelimesidir.
- 1.32. Sonseste /t/ ünsüzünün düştüğü 35 kelimedenden ikisi fiil (*uzat-, yat-*), kalanları isim türünden kelimelerdir. İsimlerin 6'sı Moğolca (*balamut, çimat, mäçit, mayat, üçäyit, täd*), 3'ü Arapça (*ınayat, mäçit, yaqut*), 2'si Farsça (*bolot, qayat*), 2'si Sogdca (*çaqşaput, käbi*), 1'i Toharca (*künçit*) ve 1'i ise Sanskritçe'den (*naıyut*) alıntılanmıştır.
- 1.33. Sonseste /v/ ünsüzünün düştüğü tek örnek *ıv* isimdir.

- 1.34. Sonseste /y/ ünsüzünün düştüğü tek örnek *tägirmäy* ismidir.
- 1.35. Sonseste /rt/ ünsüzünün düştüğü iki veri de Çince de aynı şekilde aktarılmıştır: *sayurt ~ saqurt > san-k'u*.
- 1.36. Son dönem Eski Uygurca kelimelerin Çince karakterlerle yazımında tespit edilen ses düşmeleri aşağıdaki şekilde tablolaştırılabilir.

	Önseste	İçseste		Sonseste	Toplam
		hece başında	hece sonunda		
/y/	23	2	2	1	28
/g/	-	1	6	21	28
/ɣ/	-	1	20	39	60
/b/	-	-	5	-	5
/d/	-	-	1	2	3
/k/	-	-	4	38	42
/q/	-	-	17	58	75
/l/	-	-	-	2	2
/p/	-	-	16	78	94
/t/	-	-	17	35	52
/ʃ/	-	-	-	1	1
/v/	-	-	-	1	1
/rt/	-	-	-	2	2
Toplam	23	4	88	278	393

- 1.37. Bu tabloya göre, önseste yalnızca /y/ sesi düşmekte, en sık sonseste ünsüz düşmelerine rastlanmakta, en sık düşen ünsüzler arasında - sıktan aza doğru sırasıyla - /p/, /q/, /ɣ/, /t/, ve /k/ ünsüzleri gelmekte, en az düşen ünsüzler arasında - azdan sıkı doğru - /ʃ/, /v/, /l/, /d/ ve /b/ ünsüzleri sayılmakta, /b/ ünsüzü yalnızca içseste hece sonunda düşmekte, /l/, /ʃ/, /v/ ve /rt/ ünsüzleri yalnızca sonseste düşmektedir.
- 1.38. Sonuç olarak bu ses düşmeleri, Eski Türkçe kelimelerin Çin kaynaklarından çözümlenmesinde kullanılacak metotlardan biri olarak yer alabilir.

Kaynakça

- Fidan, Giray. Çin Dili ve Çince Dilbilgisi, Ankara, Efil Yayınevi, 2011a.
- Fidan, Giray. Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011b.
- Mathews, R. H. Chinese-English Dictionary, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1975.
- Yunusoğlu, Mağfiret Kemal. Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012.
- Yıldız, H. (2019). "Eski Uygurca Kelimelerin Çince Karakterlerle Yazımında Ünsüz Türemesi Olayı", Söylem Filoloji Dergisi, 4(1): 105-121.